

„Če se bosta z materjo trpeli,“ je menil Tinč. Oprl se je na komolec in jo gledal. Popravljaj ji je lase, ki so ležali po zglavniku. „Ti, kaj če bi šla za poizkušnjo k nam? Mati se je tudi Lize privadila.“

„Za poizkušnjo?“

„Za poizkušnjo.“

Sonce se še ni dvignilo izza jelš, ko je Tinč že delal doma in se pogovarjal z materjo.

„Liza naj spi še pol ure, danes ne bo vročine. Vi pa, mati, naberite travo za opoldne.“

Res, Tinč je postal gospodar, pravi gospodar na Sagajevem domu.

(Konec sledi.)

Literarno ozadje Prešernovega „Krst pri Savici“

F. Petrè

V samotni vrsti velikih evropskih pesnikov ima med svojimi sodobniki in posrednimi predhodniki Prešeren neko posebno črto.

Z izjemo pesnitve „Krst pri Savici“ se omejuje njegovo delo na čisto liriko v drobni, oblikovno zelo dognani pesmi ter na nekaj sorodnih, le rahlo pripovednih oblik. Nasprotno so tako Goethe kot Schiller, Byron, Puškin in Mickiewicz, a za njimi cela vrsta pesnikov umetniško bogate dobe konca osemnajstega in prve polovice devetnajstega stoletja pisali sicer liriko, a ustvarili šele s svojimi velikimi pesnitvami, dramatičnimi deli ali epi, kakor so Faust, Don Carlos, Don Juan, Childe Harold, Onjegin, Pan Tadeusz itd., tista literarna dela, ki so prvenstveno dala obdobju značaj. V vsaki izmed obeh navedenih literarnih vrst je môči doseči popolnost doživetja in izraza; z menjavanjem okusa dob se je menjavala v slovstvu tudi prednost epične ali lirične pesmi, oziroma pesnitve. Moderna je v poeziji predvsem uveljavila nadvlado čiste lirike, ki zna z darom pesnikovega samo-opazovanja zajeti prefinjene odtenke čustvenih razpoloženj in miselnih utrinkov, zasenčila je z njo ep v vezani besedi, a objektivno opazovanje in slikanje zunanega življenja prepustila najmlajši literarni vrsti, pripovedništvu. Ko motrimo Prešernov svet izpovedi v čisti liriki z očesom, vajenim današnjih razgledov po literaturi in njih meril, nam njegov pojav ni več izreden in skoraj izjemen. Drugačen nam postane šele, če se vživimo nazaj v Prešernovo dobo in tedanje nazore, kakšen naj bo pesnik in njegovo delo.

V duševnem prerodu tedanje srednje Evrope, ko je po stoletjih vezanosti v dogmatični svet skolastičnega pogleda na življenje doživljala cela vrsta narodov dobo svoje nagle sprostivte, je pripadla prav pesniku v mnogih pogledih osrednja družbena funkcija. Vzporedno z globokimi socialnimi izpremembami, propadanjem fevdalizma in izboljšanjem položaja meščanskega, a tudi kmečkega življa so nove miselne sile, prodirajoči racionalizem, prosvetljenstvo, a zlasti novo

vstala narodna zavest prinašale nove oblike življenja, katerih glasnik ni bil več toliko vladar, državnik, vojak ali tudi znanstvenik, zakoreninjen globoko v humanistični tradiciji, temveč ravno pesnik, zaznavajoč novino po intuitivni poti svojega bistrejšega občutja, umetnik. Pojem pesniškega univerzalizma, ki ga je tako zelo poudarjala probojna doba romantične šole okoli 1800, je hranila prav vera, da je bistvo pesnikovega poslanstva v izbranosti njegove usode, po kateri mu je od narave dano rahleje čutiti in zato več in silneje trpeti, kakor je naloženo povprečni človeški usodi. Odraz takega občutka je tudi motiv nesrečnega pevca, h katerega prisposodi se je večkrat zatekel Prešeren. Neposredno nanj se veže druga osnovna zahteva univerzalizma. Nova, „romantična“ poezija naj bi bila sinteza vse dotedanje poezije od antike, renesanse, angleškega pesništva 16. stoletja s svojim vrhom v Shakespeareju, pesniških stvaritvah Orienta vse do sodobnosti. Zato je moral novodobni pesnik z enako spretnostjo obvladati vse slovstvene panoge od lirike in epike do tragedije, povesti in novo nastajajočega romana, torej vse vrste poezije in proze.

S takih vidikov onodobnega literarnega programa dobé globlji pomen tisti ponavljajoči se Prešernovi napor, da bi razširil svoje delo preko področja lirike, ki jih zapored razodeva doba njegove polne umetniške tvornosti: 1830 in 1832, da bi napisal slovensko zgodovinsko tragedijo, 1833, da bi se z novelo uveljavil tudi v prozi, in 1836, da bi napisal povest. Vendar Prešeren ni našel, zapleten v mrežo menjajočih se razpoloženj, težavnih zunanjih okoliščin osebnega življenja, nerazvitosti pripovednega jezika, tegob pritiska javnih krogov itd. v sebi tiste napetosti in sile, da bi že ustvarjene zasnove izvedel. Tako je ostal „Krst pri Savici“ v njegovem opusu edini obširnejši tekst, s katerim je postavljena ob stran lirike objektivna, pripovedna snov v ustrežajoči obliki.

Še drug razlog je, ki sili k večji poglobitvi v pesnitev. Odkar sta se začeli kritika in literarna zgodovina intimneje baviti s Prešernovo tvornostjo, jima je bil „Krst pri Savici“ s svojo idejno in čustveno problematiko sporno vprašanje. Res se pesnitev v več pogledih močno izmika sicer enotnemu, snovno, motivno in miselno zelo harmoničnemu vzdušju Prešernovega dela. Že to je moralo biti vir različnih razlag. Prešeren jih je še zapletel z dvema lastnima, medseboj neskladnima izjavama o pesnitvi, po katerih je še teže prodreti do pravega namena, ki ga je položil vanjo. Pričujoča literarnozgodovinska razčlenitev „Krst pri Savici“ bi hotela osvetliti stara sporna vprašanja z novih vidikov njegove primerjave s sorodno slovstveno produkcijo dobe.

Dejanje „Krst pri Savici“ je zajeto iz bojev za časa pokristjanjenja Slovencev v osmem stoletju; snov je torej zgodovinska. Njeno prizorišče so dejanski, imenoma naznačeni kraji v osrčju tedanje Karantanije, na današnjem Gorenjskem, med Kokrško dolino, Kranjem in bohinjsko okolico. V ozadju dogajanja so zgodovinske osebnosti, vendar glavni nosilci pesnitve niso zgodovinski. Prešeren

je posnel snov, kot se mu je samemu zdelo potrebno navesti, iz Valvazorja, a ji je dodal svoje značilne prilagoditve.

V domačem slovstvu z literarnim hotenjem je bila 1836, ko je „Krst pri Savici“ izšel, snov iz pokristjanjenja Slovencev novost. Slovenska umetna povesetna pesem je dotlej prešla za petdesetletne dobe preroda s precejšnjo zamudo nekoliko faz novejšega evropskega slovstvenega razvoja od posnetkov psevdoklasicizma in prosvetljenske lirike do „Kranjske Čbelice“, kjer tudi v Prešernovih prispevkih ni bilo pesmi, ki bi ji bila kasneje nastala pesnitev sorodna. Zgodovinska snov bi se mogla pojaviti v domači drami ali prvi prozi. Vendar naša knjižna dela pripovedne vrste tedaj še niso poznala pravih umetniških nalog leposlovja. Duhovniki, ki so jih prevajali, prirejali in izdajali, so hoteli z njimi preskrbeti kmečkemu ljudstvu in malemu meščanu samo tisto preprosto razvedrilo, ki naj bi tudi s polnabožno in zabavno knjigo pomagalo utrjevati npravne nauke nabožnega slovstva. Naprednejšo sliko nam odpre pogled k drugim narodom. Izrazito slovanska snov, ki si jo je izbral Prešeren, nas sili ostati v slovanskem okviru, čeprav je imel tudi „Krst pri Savici“, kot vse sorodno literarno delo, še preko slovanskega tudi širše razglede.

Na ostalem jugu literarni razvoj okoli 1830 ni bil naprednejši od slovanskega, pač pa so imeli Čehi v tej dobi že veliko tradicijo v vrsti slovstva, kakor je bila Prešernova pesnitev. Je to področje *domoljubne zgodovinske povesti*, v oni dobi že ene izmed najbolj negovanih literarnih panog v nevezani besedi.

Tudi Čehi še niso prešli faze svojega narodnega preroda, ko bi se delo za obnovo jezika in narodne zavesti ter za izgraditev najnujnejših temeljnih narodnih institucij že umaknilo in podredilo slovstvenim težnjam, pravi umetniški tvorbi. V nasprotju z Rusi, Poljaki in Slovenci jim ni sreča sprostitev naklonila pesnika, ki bi mogel sam prerasti sredino in utrditi z lastnim primerom novo normo za vrednotenje pojma literature ter jo s tem preusmeriti na povsem umetniška pota. Mladi Mácha je umrl, preden so ga razumeli, in zlasti, preden se je mogel prav izpeti. Ideal veličine narodnega duha ni bil za ono dobo v veličini sprostitev misli, duše in srca sodobnega, modernega pesnika, pač pa so ga iskali v dozdevni, idealistični zgodovinski veličini naroda. Zato so preroditelji gojili vse vrste dela, ki je odkrivalo zagonetko narodove preteklosti: raziskovali so zgodovino, izdajali narodne knjižne spomenike, pravne listine in druge dokumente, objavljali narodopisno gradivo, sledili historičnemu razvoju jezika, a preko teh tvarno danih kamnov za rekonstrukcijo pozabljenju zapadlih dob so skušali pronikniti zlasti v iracionalne sfere ljudskega čustvovanja davnih dob, v območje staroslovanske mitologije. Domoljubna zgodovinska povest je imela z vso to slovstveno produkcijo skupno potezo — poveličevanje narodne preteklosti, saj je bila v bistvu samo prenos aktualnih znanstvenih teženj na literarno področje. Bila je prav za prav nekak srednik med kabinetom zgodovinarja, arheologa ter mitologa in publiko. Iz del prvega se je živela in oddajala v popularnejši obliki pripovedništva drugemu.

V širši perspektivi evropskega literarnega razvoja je tvorba te panoge slovanski odtенок evropske zgodovinske povesti: značaj prevzetega je verno ohranila, a ga za domači svet oplodila s prvini, ki so služile predvsem narodno probudnim namenom. Zgodovinski roman in povest romantične dobe, kot sta se zrcalila zlasti iz del Walterja Scotta, sta imela svojo osnovno strukturno posebnost v tem, da sta sprejela za široki okvir ter za okostje svoje pripovedne snovi pristno zgodovinsko dogajanje, a ga živo prepletla z junaki, ki so bili le plod pesniške domišljije. Usodo kraljev, vojvod in dežel je dajala pisatelju in pesniku zakladnica zgodovine. Ostali dej, zaplete in značaje vseh nižjih družbenih vrst je ustvaril pisec sam in ga povezal tudi s svojim pogledom na življenje, ljubezen, vero, narodnostne boje itd. Ob osebnostih iz zgodovine, znamenitejših kraljih, nosilcih državne ali verske misli, je ustvaril svoje lastne junake, nosilce etičnih in zlasti viteških načel s službo ženi in vernemu prijateljstvu, ter jih vodil skozi silne prigodbe življenja, v drzna junaštva, v izpostavljanje smrti in v preizkušnje ljubezni. Za bralca pri malem, zamudniškem narodu s slabo razvitim literarnim okusom je imel prenos romantične povesti na domačo zemljo in v domač jezik mnogo čara zlasti zaradi bogatega dejanja. Nasprotno so videli prosvetljenjski literati v nji samo dobrodošlo priliko, kako opozoriti s prijetnim čtivom na domačo preteklost in po tej poti buditi ljubezen do naroda v sedanjosti. Zgodovinska povest je dobila tako na čeških (kot tudi na poljskih) tleh izrazito domačo prilagoditev. Prenosa niso izvršili Dobrovský, Šafařík, Palacký ali Čelakovský, temveč „druga in tretja garnitura“ prerodnih delavcev. Zato je tudi ne najdemo v vodilnem listu dobe, v „Časopisu Češkega muzeja“, temveč v almanahih, namenjenih bolj razvedrilu, kot so bili Hýblove „Rozmanitosti“ (1816—22), V. R. Krameriusov „Čechoslav“ (1820—25, od 1830 dalje izd. Jan Pospíšil), a tudi še v „Česki Včeli“ in „Květych“ (oba izhajala od 1834 dalje). Njih pisci ali prireditelji so zlasti Josef Linda (r. 1789 ali 1792—1834), František Bohumil Tomsa (1793—1857), Jan Jindřich Marek (pisal pod pseudonimom Jan z Hvězdy, 1803—1853), dalje danes domala pozabljeni pripovedniki F. A. Rokos, M. S. Patrčka, Jan Kocián, F. V. Novotný, F. B. Stěpnička in drugi.

Izmed izrazitejših primesi, ki so jih vnesli v češko zgodovinsko povest njeni pisci, sledimo v vsej dolgi vrsti gradiva, ki nam ga nudijo navedeni almanahi z nekaterimi samostojnimi knjižnimi izdajami, kot po neki zakonitosti določeni vrsti skupnih elementov.

Večina pripovednikov si je izbrala ožjo češko zgodovinsko snov in jo najčešče lokalizirala v Krkonoških gorah in okolici ali na praškem Višegradu, češkim knežjem in kasneje kraljevskem središču. Idejno ozadje jim daje boj slovanstva z germanstvom ali še pogosteje boj krščanstva s poganstvom. Njih zgodovinski vir je v veliki večini primerov Hájkova „Kronika česká“ iz leta 1541. Nadaljnja značilnost je prenos viteštva s fevdalnimi gradovi, njih načinom življenja in vojskovanja, pogledom na ženo in ljubezen v staroslovansko okolje, kar prinaša v povest anahronizme in izpodriva realnost s pesniško fikcijo. Ta posebnost nas

sili k pritegnitvi te svojevrstne slovanske literarne zmesi v bližino viteške povesti, ki jo je tudi v njeni čisti obliki razširjal pri Čehih zlasti Prokop Šedivý. Lokalizaciji kraja je sledila tudi nacionalizacija junakov, ki so dobili, prav kakor junaki v podtaknjenem Kraljevodvorskem in Zelenogorskem rokopisu, namišljena slovanska psevdozgodovinska imena. Romantična razlaga slovanske zgodovine s poveličevanjem Slovanov in njih etične nravnosti, ki se ni opirala na strožjo empirično metodo, temveč si je ustvarila predstavo zgodovine po svoji prilagoditvi, kakršno v filozofiji in znanosti sledimo od Herderja do Kollárja, je značilna tudi za to pripovedništvo. Prav zaradi te osnovne idejne hibe se tudi po 1840 ni mogla razviti do globlje umetniške vrednosti in se izteči v novo realistično povest, ki bi imela sicer zgodovinsko snov, a psihološko verjetne, polne, življenja spsobne značaje z verjetnimi konflikti.

Pogledu, ki je bil vaju slediti strukturnim posebnostim čeških zgodovinskih povesti, se odkrije v Prešernovem „Krstu pri Savici“ vrsta povsem sorodnih prvin. Toda obenem z njimi tudi globoka razlika, ki danes bolj kot pred stoletjem odloča o literarni, nadčasovni usodi enega in drugega dela. Slovstveno delo nima samo znakov dobe, temveč je predvsem odraz osebne tvorne pesnikove sile. Edino ta odloča o kakovosti, to je o vrednosti dela. Vprašanja lepote umetnine se nismo dotaknili, če skušamo dognati njeno povezanost ali sorodnost z ostalo literarno tvorbo dobe. Tam je svet njene estetske čistosti, njene izrazne dovršenosti, njene psihološke globine, vsega nadčasovnega. Tu so samo znaki, ki nam morejo kvečjemu razjasniti zastrte strani glede nastanka dela, preko tega morda še nekatere črte osebnosti in miselnosti njih tvorca.

Razčlenitev okvira, v katerem potekajo Črtomirovi usodni dnevi z zaključkom v resignaciji na osebno življenje in ljubezen, nam pokaže tudi v Prešernovi slovenski „povesti v verzih“ tiste značilne znake, ki jih najdemo pri istodobni češki. V vseh treh območjih pesnitve se svet slovenskega pesnika, nekoliko odmaknjen življenjski in zgodovinski stvarnosti, sklada z onim, kot ga rišejo češke domoljubne zgodovinske povesti: v nadzemski, metafizični sferi poganskega Olimpa starih Slovanov, v risanju družbenega okolja, v kakršnem da so živeli Slovenci že kmalu po preselitvi v alpske predele v osmem stoletju, in slednjič v individualnem svetu junakov povesti, v njih zgodovinsko nepristno nacionaliziranih imenih.

Krstnih imen Črtomir in Bogomila Slovenci v svojih starih dobah niso poznali. Obe sta Prešernovi sestavljenki, izbrani prav za osrednji postavi „Krstu pri Savici“. V ime samo, zloženko izbranega samostalnika in pridevnika, je hotel položiti pa že neko bližjo psihološko oznako. V času, ko se je Prešeren odločil za novost, je imelo češko pripovedništvo v nji že dolgo pot za seboj. Že prve češke viteške in zgodovinske povesti poznajo poleg zgodovinsko vernih čeških imen, ki so se ohranila v rabi do novejšje dobe, ali pa so jih imele znane zgodovinske osebnosti in jih s tem otele pozabi, tudi povsem slovansko zveneča imena, ki si jih je stvoril pisec sam. Tak zgodnji primer je viteško-razbojniška povest, ki jo je objavil 1794

Prokop Šedivý z naslovom „Mnislav in Světovina ali Prigodbe prvih prebivalcev Okoškega gradu“; poleg mladega para, po katerem ima povest naslov, nastopata tam še viteza Budivil in Slavikvas. Izpremembo je popularizirala Hánkova objava Kraljevodvorskega rokopisa (1818), ki ima s potvorjeno slavno češko preteklostjo v 11. in 12. stoletju tudi namišljena stara imena slovanskih knezov in junakov: Jaromira, Čestmira, Vlaslava, Zaboja, Slavoja in drugih. V romantičnem zanosu nad nekdanjo narodno veličino, povsem nasprotno bolešni sodobnosti, so češki pripovedniki posneli z duhom celotne miselnosti rokopisov tudi vzore junakov svojih povesti. V petih letnikih Krameriusovega „Čechoslava“ se kar vrste zgodovinske povesti z novim duhom in novimi junaki. Tam najdemo imena ali rodove Slavotin, Dobrota, Milota, Liboslav, Bogoslav, Ctibor, Slaviboj, Jaromir, Všemir, Bogomil, Višibor, Ratibor, Lutobor, Ctislav, Hrdomil, Vojmir, Mirovit, Radomir, Květoslav, Svojan, Slavik, Radboj itd. in žene Hvaleno, Dobrovko (Dobruvko), Blagoslavo, Milado, Vojmiro, Radomiro in druge. Navada se je tako posplošila, da so jo uvedli tudi v prevode nemških zgodovinskih in viteških povesti ter z njo do znatne mere izrinili iz pripovedne proze češki način oznake fevdalca (Jiří s Poděbrad, Václav s Holtova). Desetletje pozneje srečujemo v listih „Česká Včela“ in „Květy České“ ta pojav že redkeje, kajti naivna zgodovinska povest se je že umikala novim literarnim vrstam: narodopisni in vzhodni pravljici, noveli, Týlovi realističnejši povesti s sodobno snovjo. Prešeren jo je torej uveljavil pri nas v času, ko je pri Čehih že prešla vrh svoje priljubljenosti.

Druga skupnost „Krsta pri Savici“ in večine čeških povesti s snovjo iz verskih bojev v 8. in 9. stoletju je njih postavitev v fevdalni, viteški okvir.

V uvodu „Krsta pri Savici“ se skriva posebnost, ki uhaja naglemu pogledu, čeprav je za življenje alpskih Slovanov v 8. stoletju izrazit anahronizem. Prešeren podaja v mogočnih stancih sliko zaključne faze boja med Valjhunovo vojsko in Črtomirovo četo. Po polletni oblegi zmanjka napadenim prehrane in streliva, da se morajo odločiti za izpad ali predajo. Črtomirov Ajdovski gradec je bil po Prešernu obzidan grad, ki je pol leta kljuboval številčno nadmočni Valjhunovi vojski, čeprav ga je oblegala s smotrno in sistematično umetnostjo srednjeveškega zavzemanja trdnjav: „visoke odre tamkaj si napravi, zidovje podkopuje, vrata seka“. Tudi sam način vojskovanja z razpostavljanjem straž, bojem na meč med možem in možem itd. kaže na izrazit način viteškega vojskovanja stalnih vojsk in ne čet, ki so se iz nuje zbrale k obrambi. Če napravimo korak dalje in skušamo po tem žarku, s katerim nam je pesnik odprl pogled v slovansko davnovekost, sklepati na celotni ustroj tedanjega karantanskega javnega življenja, moramo spoznati, da so imeli Slovenci že v 8. stoletju vsaj že nekaj generacij popolno fevdalno družbo s svojim plemiškim razredom in življenjem po gradovih. Ob Prešernovi kritični naravi in dotlej dovolj razjasnenih vprašanjih, kakšen je bil slovenski družbeni ustroj v prvih stoletjih po naselitvi, ko gradišč in ostankov rimskih utrdb tudi tam, kjer so bila, ni mogoče zamenjati z gradovi v srednjeveškem fevdalnem smislu, bi sodili, da njegov oris ne more biti posledica slabe

ločitve faz zgodovinskega razvoja, temveč samo artistično sredstvo za povečanje učinka. Silni notranji napetosti boja, ki ji ustrezata ves ritem in jezik Uvoda, je hotel dati pesnik tudi skladno optično, vizualno prizorišče boja: moral se je vršiti v okolju, ki je samo stopnjevalo dramatičnost. Anahronizmu ob taki razlagi ne bi bilo pripisovati kakega pomena.

Primerjanje pokaže, da Prešernov pogled v tem ni prav nič osamljen. Velika večina čeških povesti iz dobe pokristjanjenja prvih Slovanov se odigrava v povsem enakem fevdalnem okviru. Le toliko, da bo imela trditev tudi neko konkretno oporo, naj navedem iz vrste primerov Marekovo zgodovinsko povest „Radomira“, ki je izhajala v nadaljevanjih v petem letniku „Čechoslava“ I. 1824. Prizorišče boja med krščanstvom in poganstvom je tam moravska zemlja, a sloj, ki vodi borbo, prav isti kot pri Prešernu: fevdalni vitezi iz utrjenih gradov z okopi, globokimi ječami, viteškim orožjem in navadami.

Poleg individualnega in slovenskega družbenega sveta ima okvir, ki ga je izbral Prešeren za Črtomirovo osebno dramo, svoje tretje območje v svetu verskih predstav. Prerodnemu piscu je opredelitev simpatij za krščanstvo ali poganstvo otežkočalo dejstvo, da to ni bila samo stvar njegovih osebnih verskih nazorov, temveč v znatni meri nekega izrazito neverskega, narodnostnega vidika: poganstvo se je v prvih stoletjih po naselitvi zapadnih predelov vezalo na narodno avtohtonost slovanstva, medtem ko je bil nosilec nove vere, ki je prihajal z zapada, pripadnik nevarnega tujega germanskega soseda. Ako bi iskali za dobo nastanka „Krsta pri Savici“ tisto vodilno misel, ki je izmed vseh svetovnonazorskih, socialnih in kulturnih idej dobe najbolj privlačevala in opajala zapadno slovansko inteligenco, bi se morali odločiti za slovanstvo. Niti preje niti kasneje ni bilo ideje, ki bi med zapadnimi Slovani rodila podobno vero v bodočnost lastnega plemena in našla k temu še tako vplivnih in vnetih propovednikov tudi pri Nemcih. Temna sedanost se je mahoma zazdela samo prehodna, zgolj most med mogočno prihodnostjo, oprto na ogromno številčno moč Slovanov, in med preteklostjo, ki je bila po tedanjih piscih enako slavna. V nji so občudovali zlasti staroslovansko pogansko dobo, kajti takrat je bil slovanski svet povsem samostojen in veličasten v svoji etični lepoti miroljubnosti in v lastnem, svojskem verskem sestavu. Kot pri Slovencih je bil tudi pri Čehih znaten del družbe preroditeljev duhovnikov, pa je vendar narodno navdušenje tako majalo nezaupnost do starega poganstva, da verska vzgoja katolicizma ni mogla onemogočiti simpatiziranja s predkrščansko dobo. Med mišljenji, ki so se prepletala v krogih javnih delavcev, je vplivala na kult slovanskega poganstva tudi literarna zahteva nemške romantike, ki jo je izrekel Friedrich Schlegel v svojih „Gespräche über die Poesie“ (2. pogl., traktat Rede über die Mythologie, Athenäum III, 1800, zv. 1, 94—105), da si mora nova romantična poezija stvoriti svojsko mitologijo, prav kot je imelo visoko razvito pesništvo starih Grkov antično. V poeziji slovanske prerodne dobe je imel prevzeti prav stari poganski slovanski Olimp funkcijo mitološke abstrakcije. Pri-

tegnitev staroslovanske mitologije v zgodovinsko povest je postala enako splošna, kakor njeno bogato znanstveno obravnavanje v slavistični publicistiki.

Pojav pesnikovih simpatij za poganstvo in krščanstvo hkrati, ki mu sledimo med Uvodom in zaključkom „Krsta pri Savici“, je zelo splošen v slovanski zgodovinski povesti. Med češkimi povestmi jih najdemo celo vrsto, pri katerih se nabožna miselnost razvija vzporedno z razvojem v Prešernovi pesnitvi. Najpopolnejše literarno vtelesenje takega verskega dualizma je že prva večja češka historična povest Josefa Linde „Zarja nad poganstvom“, izišla kot samostojna knjiga l. 1818. Njen avtor je danes znan bolj po svojem sodelovanju s Háňko pri potvorbah starih rokopisov. V dveh čeških knezih, Boleslavu in Václavu, sta upodobljena v povesti predstavnika dvojega pojmovanja verskih čustev: prvi je pogan in zato prežet z izrazito narodno voljo, nosilec ljudske tradicije, kot se kaže v narodnih navadah in staroslovanskem pojmovanju vpliva nadzemskih sil v tostranskem življenju, drugi poln občudovanja krščanskega monoteizma. Linda je zajel snov romana iz Hájkove kronike, jo upodobil mestoma v arhaičnem staroslovenskem jeziku in ji vdahnil svoje občudovanje staroslovanskega pogsanskega obdobja, prav kot so ga risala tedanja domoljubno-znanstvena dela. Enako se nam ponuja dovolj nasprotnih primerov, ko je avtorju narekoval njegov verski nazor v presoji zgodovinskega konflikta med krščanstvom in poganstvom katoliško stališče. Pripovednik se je tedaj naslonil pač na znanstveno povelečevanje slovanske preteklosti, a mu v zameno za opuščeno povelečevanje verstva starih Slovanov dodal apoteozo krščanstva. Tak je med ostalimi že omenjeni Marekov primer. V njegovi povesti se prepletata dva motiva: ljubezen in boj okoli pokristanjenja. Avtor je opustil v povesti vsako vezavo nacionalne misli z izvornim domačim verstvom in predstavil poganstvo kot divje in maščevalno, a krščanstvo kot nosilca odpuščanja, žrtve in dobrote.

Med obema skrajnostima, ko je pripovednik prestopil z literarnega področja objektivnega slikanja na stališče verske opredeljenosti, so najčehšči primeri, da se je tudi sam ravnal po zgodovinskem razvoju: ko je slikal poganstvo, mu je oko z ljubeznijo sledilo poetičnemu, svobodnemu življenju tedanjih Slovanov, njih verskim obredom in žrtvam bogovom, ko je slikal dobo po zaključenih verskih borbah, je znal najti vrednote tudi v zmagovalnem krščanstvu z njegovo idejo ljubezni do bližnjega in drugimi nauki, zlasti še, ker ga je v to silila novejša doba sama. Prešernov primer verske orientacije v „Krstu pri Savici“ nam po seznanitvi s češko zgodovinsko povestjo ni več nekaj osamljenega. Bogata sorodna literarna produkcija pri narodu, s katerim smo bili v oni dobi zblížani z mnogimi neposrednimi in splošnimi vezmi, nam daje obenem z vpogledom, kakšne pomembnosti je bilo vprašanje v Prešernovem času, tudi novo oporo za pravilnejšo razlago verskih manifestacij v Prešernovi pesnitvi. Če se je tudi slovenski pesnik odločil za dualizem v vrednotenju verske opredeljenosti nosilcev svoje „povesti v verzih“, če je znal v Uvodu naslikati prednosti politične in verske avtonomnosti Karantancev, a v nadaljevanju prilagoditi Črtomirovo in Bogomilino življenjsko usodo

z dejanskim razvojem zgodovine, pač ni iskati v tem drugega kot skladnosti pesniške resničnosti z življenjsko resničnostjo ali, kakor pravi temu Kidrič v monografiji o Prešernu: „Črtomir ni smel zmagati, ker bi bilo to falzificiranje zgodovinskega ozadja.“

Mogel bi slediti ugovor, da je Prešeren v „Krstu pri Savici“ bolj poudaril etične vrednote krščanstva kakor poganstva. Pomislek bi se opiral na stance v drugi polovici pesnitve, kjer tolmači duhovnik iz Bogomilnega spremstva nauk katoliške cerkve z besedami, ki ne govore samo v prid novemu verskemu nazoru in njegovemu onostranskemu pomenu za zveličanje duš, temveč imajo celo neko skladnost z aktualno idejno-politično mislijo dobe:

„... da smo očeta enega sinovi,
ljudje vsi bratje, bratje vsi naródi,
da ljubit' mor'mo se, prav' uk njegovi...“

Misel bratstva, h kateri so se zatekli avstrijski Slovani zlasti v letu 1848., ko jih je resno ogrožal nemški nacionalizem, je bila po tem tolmačenju osnovna misel krščanstva. Pred sklepom, da bi imeli zreti v teh verzih izpoved Prešernove verske miselnosti, nas svari dejstvo, da je „Krst pri Savici“ vendarle epska pesnitev. Prešeren je poudaril to zlasti s premim govorom treh nosilcev, Bogomile, duhovnika in Črtomira. Kakor so morale biti različne psihološke črte njih likov, je moral biti tudi govor vsakega od njih izraz prav njegove miselnosti. In navedene besede govori duhovnik. Dalje je moral ustvariti Prešeren pogoje, v katerih je mogel izvesti pesniško upodobitev življenjske resignacije. Ko se je že odločil za „povest v verzih“ in ne za lirično pesem, je postavil proti Črtomirovi težnji po ljubezni Bogomilino odpoved tostranskemu srečnemu poteku življenja. Če iščemo v kateri od oseb iz „Krstu pri Savici“ tolmača Prešerna samega, ga smemo iskati zgolj v Črtomiru. Tekst, ki ga je Prešeren položil v njegova usta, nam daje posredno tudi odgovor na vprašanje verske opredelitve; moramo si ga samo pozorno ogledati. Ali ni značilno, da Črtomir ne pravi, ne branim se krščanske vere, temveč da se ne brani vere Bogomile: „Ljubezni vere, in miru in sprave, ne branim se je vere *Bogomile*...“ (Mislim, da je tako tolmačiti to mesto pesnitve, ki mu je pridejal Prešeren tak pomen, da ga je podčrtal, in ne da bi hotel z „vero Bogomile“ označiti neko izredno intenzivnost verskega čustovanja, „udano, brezpogojno krščansko vero“.) Medtem ko je Bogomila prevzeta od predanosti novi verski misli, ki ji izpolnjuje in svetli ves njen svet, ni pri Črtomiru ostalo po domovini, po bojih za svobodo in prisiljeni odpovedi nič drugega kot gorjup pesimizem, bolna kal njegove v osnovi razdvojene duše: „Nespametna bilà bi z mano zveza, ki me preganja vedno sreče jeza“.

Primerjanje „Krstu pri Savici“ s sodobno češko zgodovinsko povestjo nam torej odkriva presenetljivost skupnih črt, ki koreninijo globoko v miselnosti dobe in njenem pojmovanju slovanske zgodovine. Oboja literarna tvorba ima svojo idejno skupnost v tem, da je izrazito slovanska in s tem odmaknjena od vse za-

padne slovstvene produkcije, z izjemo daljnega sorodstva z evropsko zgodovinsko povestjo.

Vendar je med slovenskim pesnikom in češkimi pripovedniki globoka razlika. Češke povesti so slovstveno podoživetje zgodovine. Njih avtorji so jemali izročilo, ga obogatili, olepšali in oplemenili po literarnem okusu svoje dobe s pestrejšim dejem, romantičnim okoljem in silnejšim narodnim čustvovanjem. Kljub pripovedni obliki pa kaže ves njihov zametek, da je bila funkcija literature omejena zanje na službo dramatičnejši predočbi sicer golih zgodovinskih dejstev in prebuje narodne zavesti s primeri iz preteklosti, niso pa sledili s svojim delom ožjim, izbranejšim nalogam umetniškega pripovedništva. Med produkcijo obdobja ni zaslediti zgodovinske povesti ali epa, kjer bi bile poudarjene kake druge vrednote razen obeh navedenih.

Nasprotno Prešeren. Kakor Čehi na svojega kronika Hájka, se je tudi on naslonil na domači zgodovinski vir, na Valvazorja. Toda vsa zgodovina, iz dobe posneti miselni in snovni elementi in zunanji potek deja so mu služili samo za okvir, v katerem je mogel razviti individualno dramo Črtomirovega duševnega zloma. Oblikovalni dar, ki mu je bil dan, je razliko pojmovanja o poslanstvu literature še poglobil in uveljavil tudi v zunanji podobi pesniškega dela, v tvorni lepoti umetnine, v njenem jeziku, ritmu in izrazu. Da razumemo „Krst pri Savici“, moramo zato povsem ločiti obe njegovi sestavini. Šele v drugi, individualni Prešernovi, ki se nanaša v pesnitvi sicer na zvezo s slovenskim narodnim razvojem 8. stoletja in pokristanjenjem, a bi mogla živeti tudi samostojno v kateri koli dobi in okviru, moremo iskati tiste prvine, po katerih smemo sklepati na duševne pesnikove boje. Tam postaja Črtomirova usoda, ki se zaključi s popolno resignacijo, ponazoritev Prešernovega duševnega stanja po bridkosti nad izgubo prijatelja Čopa in po nesrečni ljubezni do Julije. V tej omejitvi osebnega od splošnega, nadčasovnega od časovnega, velja ona razlaga drame Prešernovega duševnega življenja, ki jo je Ivan Prijatelj orisal l. 1904—5 v „Naših zapiskih“. Prijatelj je začutil, da je bistvo „Krst pri Savici“ v liričnih izpovedih pesnitve, ki so se mu zdele enako neposredne, kakor je neposredna izpoved v pesmi „Slovo od mladosti“. Toda ker ni mogel povsem izluščiti notranjega deja od tistih elementov pesnitve, ki jih je Prešeren prevzel, da dá pesnitvi okvir, zaokroženost in zaključek, se tudi ni mogel ubraniti vtisa, da je v nji vendarle nekaj neharmoničnega, nekaj nasilnega, „s prejšnjim in poznejšim njegovim duševnim razvitkom nezdružljivega“. Zato je proglasil izpoved „Krst pri Savici“ za nekaj trenutnega, kar je moglo nastati samo iz obupa. V pesnitvi je videl padec iz moškosti, zlom, v katerem je vse zgolj individualno, veljavno samo za Prešerna tiste kratke, omotične dobe zavesti osebne nesreče, a nič splošnega, to je nič, po čemer bi smeli sklepati, da imajo njegove misli kak obče narodni pomen: „„Krst“ je nastal iz duševne katastrofe. Zato ni v njem ne prirodnega razvitka značajev in ni psihologije umetniških tipov, kakor ju ni v katastrofi. V „Krstu“ ni sploh nič ti-

pičnega in splošnega, veljavnega za vse ljudi, ampak vse je osebno in veljavno samo za Prešerna in njegov slučaj“ (Naši zapiski, III, 172).

Metoda čiste literarno zgodovinske raziskave, ki hoče opredeliti mesto umetnine v celotni razvojni črti slovstva, prinaša z ločitvijo časovnega od osebnega večjo jasnost tudi v zamotano problematiko „Krsta pri Savici“: v edinem izvedenem primeru, ko je iskal Prešeren snov za večji tekst, bilo za nacionalni ep ali zgodovinsko „povest v verzih“, je segel v zakladnico zgodovine, na katero ga je opozarjala doba s svojo slavistično vedo, se dal ravnati po njenih razgledih, a izbrano snov tako prilagodil, da je mogel z njo izpeti bolečino svojega strtega srca. Obenem, ko je tako glasnik svoje dobe, je pevec labirintov lastnih notranjih globin.

Kakor bi se po vsem tem zdelo na dlani, da so bile neke zveze med nastankom „Krsta pri Savici“ in sočasno češko zgodovinsko povestjo, ni po zunanjih okoliščinah v ohranjenem gradivu dokazov, da bi bil Prešeren res spremljal to vrsto češke slovstvene produkcije. Z vprašanjem se je bavil veliki poznavalec Prešernovega življenja France Kidrič in predložil v svoji monografiji (1938) tudi podrobno, prefinjeno raziskano sliko vseh ugotovljivih stikov, ki jih je imel slovenski pesnik s Čehi. Tam niso razbrani samo vsi Prešernovi češki dopisniki, češki literarni potniki, ki so obiskali Ljubljano, razno češko čtivo, dosegljivo Prešernu, zveze njegovih prijateljev s Čehi itd., temveč vse prikazano tudi v najtočnejši časovni zapovrstnosti. Med češkimi knjigami in časopisi, ki so mogli priti v teku let v Prešernove roke, ni tistih, v katerih so izhajale češke zgodovinske povesti, kot tudi pesnik sam ni imel nobenega stika ali očesa za njih avtorje; učenja češčine se je celo branil. Varna zanesljivost pozitivistične literarno-zgodovinske metode, ki gradi rekonstrukcijo umetniškega razvoja zgolj na utrjenih, v ostalini danih oporah, se mora s tem odpovedati veri v obstoj kake zveze. In vendar ni mogoče mimo stvarnosti, da notranja primerjava v nasprotju s tem tako nedvoumno izpričuje sorodnost obeh slovstvenih pojavov, saj odkriva na njih vrsto skupnih črt, a istočasno tudi vrsto skupnih razlik od vse druge slovstvene produkcije dobe.

Kakor pri vseh sličnih, v literaturah pogostih pojavih, se vsiljuje misel, da je mogel nastati na dveh različnih mestih, pri Čehih in Slovencih, enak literaren pojav, povzročen pod vplivom iste sile, v našem primeru odenka filozofije, ki je povečevala slovanski historizem. Med obema skrajnima razlagama obstaja še možnost posrednikov, ki bi bili mogli ustno opozoriti Prešerna na češko slovstveno panogo ali na njene posamezne značilnosti. Zaradi orisanega nedostatka gradiva mora ostati pač odprto vprašanje morebitnega vpliva Matije Čopa, ki je mogel opaziti češki revijalni tisk za svojega obiska Prage 1834, ali pripovedovanja mladega romantičnega češkega pesnika Máche in njegovega prijatelja Strohbacha, ko sta se v poletju istega leta na povratku iz Italije ustavila v Ljubljani. Prav „Kwěty České“ so bili revija, pri kateri je Mácha sam sodeloval s pesmijo in prozo.